

TOPONÍMIA REAL I TOPONÍMIA OFICIAL A LA FRANJA DE PONENT: LA LLITERA

NÚRIA SANTIVERI I SERRA, RAMON SISTAC I VICÉN

Ben sovint, la condició de llengua subordinada, o recessiva, porta associada la pèrdua del seu corresponent nom gentilici. Aquest racó d'Europa en va ple: *bable, xapurriau, fabla, xurro, patois...* Efectivament, si partim de la base que llengua i societat són implícitament indestriables —hi ha *llengua* perquè hi ha *societat*, i hi ha *societat* perquè hi ha *llengua*— una societat que no té consciència de ser-ho difícilment pot tenir una clara percepció d'allò que parla. I a l'inrevés: la pèrdua de la identitat lingüística en un grup social és un símptoma clar de la seua desestructuració com a tal. D'aquesta manera, no és d'estranyar que una de les estratègies habituals del poder, per tal d'imposar-se sobre aqueixos grups socials, sigui la confusió sistemàtica sobre llur nomenclatura. No és gratuït, doncs, que hom parli d'un idioma *carelià* o d'un de *cors*, d'una llengua *moldava* o d'una de *valenciana*. Al capdavant, tot plegat no són més que exemples d'una mena de «multinacional de la despersonalització» que pretén, arreu on actua, el poc democràtic objectiu d'estendre el domini d'un grup determinat damunt la resta dels ciutadans. I allò que és vàlid, doncs, per al nom o noms de la llengua, ho serà també, en conseqüència, per a tot allò que implica el nom o noms del territori. Territori entès tant en la seua totalitat com en els seus elements constitutius, fins arribar al detall; és a dir, a allò que anomenem comunament servint-nos dels topònims.

Un bon exemple, contemporani i proper, d'aquests processos de confusió onomàstica per sistema, és el de l'anomenada *Franja* o *Franja de Ponent*. Aquesta «franja», com ja ha estat prou descrit fins ara, és composta, del nord al sud, d'una part de l'Alta Ribagorça, la Baixa Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca, una part de la Ribera d'Ebre, una part de la Terra Alta i el Matarranya. Un cop feta la descripció geogràfica, hem de precisar que, el que *a priori* sembla una formació prou gran i compacta de territoris, a la pràctica no és res més que un estret ribet

—tal com l'ha anomenada Hèctor Moret: *el ribet de la perifèria*— que s'escampa vorejant la part occidental del Principat de Catalunya fins al nord del País Valencià.

Pel que fa a la nomenclatura territorial en conjunt, cal tenir en compte que, si es tracta el territori d'aquella zona com a frontera, llavors sí que és encertada la seua denominació moderna, però si, pel contrari, es pren com a component constitutiu, ja sia de Catalunya o d'Aragó, aquesta etiqueta no li és gens adient, ja que, per exemple i segons el Diccionari de l'IEC, una franja és el «conjunt de sortints molt prims que formen com un serrell que voreja un òrgan o una part vegetal». És a dir, que no hi ha franja si no existeixen dos o més elements que necessiten ser diferenciats, els quals empren una frontera —ja sigui real o imaginària— com a coartada de la seua definició, diguem-ne, nacional. En el cas de la nostra Franja de Ponent cal explicar que, a efectes institucionals, és una part més de la Comunitat Autònoma d'Aragó, però que, als altres efectes, conserva trets ben diferenciats de la resta de zones d'aquesta Comunitat, principalment pel fet de tenir el català com a llengua d'ús.

L'ambivalència que reflecteix aquest topònim concorda, per tant, amb la viscuda per la gent d'aquelles contrades, i aquesta confusió no porta enlloc més que a un irremeiable sentiment de falta d'identitat o a la creació d'una, també obscura, doble identitat. Tota aquesta trama, tanmateix, té quelcom que ens resulta familiar al conjunt dels catalanoparlants, ja que, si per un moment ampliem els nostres horitzons, comprovarem que la situació que viu el país, en el seu conjunt, és ben semblant a la d'aquesta petita cinta catalanòfona d'Aragó, perquè també Catalunya resta enmig de dues entitats històriques: al nord la República francesa i al sud el Regne d'Espanya. Des d'aquest punt de vista, doncs, la Franja no deixa de ser una metàfora del conjunt d'un país marcat per la dualitat.

En conseqüència, el topònim relativament recent de «Franja de Ponent» té una sola funció, la de qualsevol topònim: dotar una zona determinada d'un nom per ser coneguda, per tal de poder superar, en positiu, un sentiment fronterer, de barrera, entre una zona diferent d'una altra. Aquesta diferenciació ens duu inexorablement a una confusió d'identitats, i creiem que no hi ha millor solució a aquest problema que l'acceptació per part de la majoria de la peculiaritat d'aquest territori amb totes les seues conseqüències, ja que, segurament, un catalanoparlant de Valldeïllou no deixarà de ser menys aragonès perquè parli català o, si ell vol, no se sentirà tampoc menys català que un barceloní de Gràcia, possiblement castellanoparlant.

Centrant-nos ara en el tema que ens ocupa, direm que hem de tenir en compte el fet que els topònims són alguna cosa més que un joc per a lingüistes i erudits; és a dir, són el reflex directe d'una comunitat i de la cultura d'aquesta i, per tant, elements fàcilment manipulables per dur a terme un atac a la identitat d'un poble pel fet de ser, tal i com hem dit, components que conformen la seua idiosincràsia. Podríem afirmar que, en bona part, és això el que succeeix amb la toponímia de la Franja, i en el del nostre cas concret de la Llitera com a part integrant d'aquesta Franja, ja que l'Administració emprà aquesta toponímia com a arma repressiva per tal de negar-ne la seua identitat. I ho fa tot servint-se d'adaptacions i canvis toponímics alguns dels quals són enverinats. Com ja va quedar reflectit a les actes del Col·loqui de Fraga de 1994, i és de domini públic, el nom oficial de Bellmunt (nom popular) és Belmonte de San José, el de Queretes és Cretas i el de Santisteve és San Esteban de Litera. Per contra, si continuem indagant, a l'altre extrem, ens podem trobar també amb la «catalanització» a ultrança d'aquests topònims: per comptes de Bellmunt, Bellmunt de Mesquí, per Queretes, Cretes i per Santisteve, Sant Esteve de Llitera, noms normatius que els parlants senten lluny de la seua realitat quotidiana.

Per donar una visió més concreta del problema podem fixar la nostra mirada en el que ocorre amb la toponímia del terme municipal de Camporrells, població de 259 habitants, si ens fiem del cens de l'any 1991, i d'una superfície de 22,66 Km².

La toponímia menor d'aquest indret està patint un significatiu procés de recessió i el seu ús s'està perdent de manera inevitable a causa del creixent procés d'aculturació dels seus parlants i del despoblament que fuetjeja, de manera generalitzada, el món rural i, per tant, també la nostra zona. Una de les derivacions més directes d'aquesta desaparició de la memòria col·lectiva és la consegüent pèrdua d'identitat, perquè els parlants ja no veuen a primer cop d'ull allò que els vincula a la terra. Per incrementar aquest problema només cal afegir l'insistent interès que, per exemple, l'«Instituto Geográfico Nacional» (IGN) té en dificultar i confondre encara més les coses amb unes més que discutibles traduccions que esdevenen, a la pràctica, manipulacions de dubtosa legitimitat, ja que algun sentit li hem de trobar al fet que respectin els topònims administrativament catalans; és a dir, no els tradueixen al castellà ni els manipulen, mentre que, pel contrari, no dubten un moment en carregar-se a la valenta els de la zona d'administració aragonesa.

Aquest és el cas d'un llarg seguit de topònims de Camporrells, segons la cartografia de l'IGN:

Fuente del Pantano	fonts del Pantà [pa'n'tano]
Pantano de Camporrells	pan'tà [pa'n'tano] de Camporrells
Acequia de Salillas	segla ['sekla] de Salelles
Ladera del Cemento	lo forn del Ciment
La Nava	la Coma
San Jaime	Sant Jaume ['tʃawme]
Torreta de Sabeleta	torreta d'Isabeleta
Morreras del Quemado	Morreres [mo'reres] del Cremat
La Viñeta	la Vinyeta
Puentecito	lo Pontet
Torreta de Casa Cambrai	torreta de Cambrai
La Cruceta	la Creueta
Casas de la Enher	cases de l'ENHER [ka'sezðela'ener]
La Aubregada	l'Obregada [lawβre'yaða]
Barranco del Acecho	barranc de l'Aguait
Río Pedriza	riu Pedrissa (barranc del Molí del Pubill)
Los Olcinetes	les Olzinetes [lesolsi'netes], [lesowsi'netes]
Campo de Serra	Campdeserra
Agujero de Iscles	(desconegut)
Pista de los Mártires	pista dels Màrtirs ['martis]
Bolterol	los Volterol
La Masía	la Masia [ma'sia]
Umbrías de Abajo	les Obagues [aw'βaγes] de Baix
Puyalitos	los Puialets
Fuente del Rey	Fontderroi
Torre de Melchora	torre de Manxora [mam'tʃora], [mal'tʃora]
Camino de la Encalada	camí de l'Encalada
Barranco de Possino	barranc de Possino
Torre del Marqués	torre de Marqués
Los Montes	los Monts
Barbuixera	Varboixera [barβu'j'ɛra]
Las Fuentecillas	les Fontanelles
Ladera del Graell	solana del Graell
Los Santos Mártires	los Màrtirs
Fuente de la Gavarnera	font de la Gavarnera [gaβar'nera]
Torre de Juliá	torre de Julià [tʃu'lja]

Las Dehesas	les Devees
Los Lanceros	les Llancers [lan'seres]
Umbría de los Lanceros	obaga [aw'βaya] de les Llancers [lan'seres]
Serra de Voltería	serra de la Volteria
Barranco de Llopis	barranc de Llopis (o de López)

Els procediments de manipulació utilitzats són diversos. Primerament tenim la traducció del nom genèric, en els compostos sintagmàtics:

Casas de la Enher, Agujero de Iscles, Camino de la Encalada, Barranco de Possino, Ladera del Graell, Fuente de la Gavarnera, Barranco de Llopis

Un altre procediment, molt menys utilitzat, és la traducció o adaptació del segon element, pròpiament toponímic:

Pista de los Mártires, Torre de Juliá

Ben sovint, la traducció s'estén a ambdós elements, o afecta el conjunt del sintagma:

Fuente del Pantano, Acequia de Salillas, Ladera del Cemento, Río Pedriza, Umbrias de Abajo, Barranco del Acecho, Umbría de los Lanceros, San Jaime, Morreras del Quemado, Puyalitos, Los Montes, Los Santos Mártires, La Cruceta

Hi ha també adaptacions fonètiques o ortogràfiques, morfològiques o d'elements del sintagma:

Torreta de Sabeleta, La Viñeta, La Aubregada, Bolterol, La Masía, Torre de Melchora, Barbuixera, Las Dehesas, Serra de Voltería

En alguns casos, un topònim ha estat traduït com si fos un mot genèric:

La Nava (La Coma, paraula que com a tal ha perdut el seu valor semàntic), *Puentecito* (al Pontet, no hi ha ni pont ni riu), *Campo de Serra* (per Campdeserra), *Las Fuentecillas* (les Fontanelles, mot no necessàriament condicionat per l'existència de cap font).

Tenim, finalment, traduccions antològiques que farien enrojolar de vergonya aliena, si no fos perquè més aviat fan enrojolar d'ira:

El *Barranco del Acecho* és en realitat el barranc de l'Aguait; *Los Olcinetes* són les Olzinetes (difícilment confusible, ja que es tracta d'un popular alzinar); la *Torre del Marqués* és la torre de Marqués (cognom molt comú al poble i sense cap pretensió aristocràtica), *Fuente del Rey* és digne del ja mític «Pic dels Tres Hereus»/ *Pico de los Muy Felices*: es tracta en realitat de Fontderroi, interpretat segurament «Fontderruà». Finalment, *Los Lanceros* i sobretot *La Umbría de los*

Lancers no ens remet pas a les glòries èpiques del passat camporrellà, ni a les campanyes militars britàniques a Bengala ni, encara menys, a la càrrega de la cavalleria lleugera a la batalla de Balaklava: es tracta d'una molt més prosaica obaga de les Llanceres, lloc, en tot cas, ideal per a pegar-li escopetada a un conill boscà.

La constatació d'aquest desgavell ens porta doncs, per la via d'urgència, a engegar un procés d'inventari, classificació i estudi de l'onomàstica camporrellana, en un intent, contracorrent i gairebé desesperat, de contribuir a la recuperació d'una identitat col·lectiva ja difícilment recuperable.